АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.98
DOI https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.8

Болгар О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ, СТАДІЇ ТА СПЕЦИФІКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Анотація. У статті виділено принципи, стадії та визначено специфіку адміністративної процедури державної реєстрації в Україні. Аналіз чинного законодавства та практики роботи реєстраційних органів дозволив виділити дві групи принципів реалізації процедури державної реєстрації: основоположні (загальні), що є властивими будь-якому виду процесуальної діяльності; спеціальні, що є властивими лише конкретному виду процесуальних процедур. Наголошено, що у числі основоположних (загальних) принципів в першу чергу необхідно назвати принцип законності та принцип захисту прав і законних інтересів громадян при здійсненні процедурної діяльності, що реалізується з урахуванням кореляції публічних і приватних інтересів. Серед спеціальних принципів характеризовано такі принципи, як: необхідність досягнення оптимального обсягу (з позицій кількості та якості) нормативної регламентації реєстраційних процедур; заборона зловживання правом з боку органів реєстрації (державних реєстраторів); неупередженість, обґрунтованість і справедливість розгляду реєстраційної справи; оперативність і економічність реєстраційної процедури. У процедурі державної реєстрації можна виділено дві стадії: порушення реєстраційної справи; розгляд справи і прийняття рішення з його юридичним оформленням. Визначено специфіку державної реєстрації як адміністративної процедури, яка проявляється в наступному: поведінці учасників адміністративно-реєстраційних відносин правова оцінка, як правило, не дається; заходи державного примусу за результатами вирішення реєстраційної справи не застосовуються; метою розгляду справи є задоволення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, які звернулися за вирішенням конкретної реєстраційної справи (наприклад, реєстрації та за місцем проживання, реєстрації прав на нерухомість тощо); індивідуальні справи, що вирішуються у формі реєстраційної процедури, виникають тільки з ініціативи фізичних та юридичних осіб, що звернулися із відповідною метою; владною стороною у вирішенні реєстраційної справи є орган виконавчої влади (або його посадова особа), який виступає не в ролі арбітра, а в ролі організатора адміністративної діяльності.. Акцентовано увагу, що специфіка різних видів державної реєстрації з більшою користю для практики повинна знаходити своє відображення в окремих законах, присвячених конкретному виду реєстрації. Проте наявні загальні принципи, властиві всім видам державної реєстрації, також повинні знайти своє законодавче закріплення. Наголошено, що встановлення загальних правил реалізації реєстраційних повноважень органів виконавчої влади могли б посилити існуючі гарантії від адміністративних зловживань у різних сферах суспільного життя. На основі цієї правової аксіоми повинна бути продовжена робота по більш активному впровадженню у дію Закону України «Про адміністративну процедуру».

Ключові слова: *адміністративне право, адміністративне законодавство, державна реєстрація, адміністративно-процесуальні правовідносини, орган реєстрації, державний реєстратор, адміністративна процедура.*

Bolgar O. V. Principles, stages and specifics of the Administrative Procedure for state registration

Abstract. The article highlights the principles, stages and defines the specifics of the Administrative Procedure of state registration in Ukraine. The analysis of the current legislation and practice of registration authorities allowed us to distinguish two groups of principles for the implementation of the state registration procedure: fundamental (general), which are inherent in any type of procedural activity; special, which are inherent only in a specific type of procedural procedures. It is noted that among the fundamental (general) principles, first, it is necessary to

mention the principle of legality and the principle of protecting the rights and legitimate interests of citizens in the implementation of procedural activities, which is implemented taking into account the correlation of public and private interests. Among the special principles, such principles are characterized as the need to achieve the optimal volume (in terms of quantity and quality) of regulatory regulation of registration procedures; Prohibition of abuse of the right by registration authorities (state registrars); impartiality, reasonableness and fairness of consideration of the registration case; efficiency and cost-effectiveness of the registration procedure. In the procedure of State Registration, two stages can be distinguished: initiation of a registration case; consideration of the case and making a decision with its legal registration. The specifics of state registration as an administrative procedure are defined, which is manifested in the following: the behavior of participants in administrative and registration relations is usually not evaluated; measures of state coercion based on the results of resolving the registration case are not applied; the purpose of consideration of the case is to satisfy the legal rights and interests of individuals and legal entities that have applied for a resolution of a specific registration case (for example, registration and at the place of residence, registration of rights to real estate, etc.); individual cases that are resolved in the form of a registration procedure arise only on the initiative of individuals and legal entities that have applied for the relevant purpose; the authority in the decision of the registration case is the executive authority (or its official), which acts not as an arbitrator, but as an organizer of administrative activities. It is emphasized that the specifics of various types of state registration with greater benefit for practice should be reflected in separate laws devoted to a specific type of registration. However, the existing general principles inherent in all types of state registration should also be enshrined in law. It is noted that the establishment of general rules for the implementation of registration powers of executive authorities could strengthen the existing guarantees against administrative abuse in various spheres of public life. Based on this legal axiom, work should continue on more active implementation of the law of Ukraine "on administrative procedure".

Key words: *administrative law, administrative legislation, state registration, administrative and procedural legal relations, registration authority, state registrar, administrative procedure.*

Постановка проблеми. Реалізація проголошеного Конституцією України пріоритету прав і свобод особистості зажадала створення ефективного механізму їх реалізації та захисту, що визначило найважливіші напрямки державно-правових перетворень. З проголошенням соціальної держави в суспільстві робиться заявка на рішучий крок до переходу від принципу «рівності можливостей» до принципу «рівності результатів». Створення умов реалізації проголошених Конституцією прав і свобод особистості вимагає її активної участі в соціальних і економічних процесах, що обумовлює потребу в радикальному системному оновленні правових форм, що опосередковують державно-владний вплив на інститути громадянського суспільства. Проведена в умовах трансформації економічної і політичної систем адміністративно-правова реформа не може бути зведена до оптимізації та адаптації існуючих правових механізмів державного управління стосовно нових умов, бо в основі її лежать принципово інші підходи до побудови нової системи взаємовідносин виконавчої влади та особистості, заснованої на ідеї забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів. Різке скорочення сфер, що допускають можливість використання прямих адміністративних методів при істотному збагаченні функціональної ролі держави призвело до появи нових правових форм державного управління. На тлі структурно-функціонального реформування системи виконавчої влади особливої актуальності набула одна з форм її реалізації – державна реєстрація, яка знайшла своє застосування в усіх сферах державного управління (економіка, соціальна та адміністративно-політична сфери). Незважаючи на це, сутність і правова природа державної реєстрації як форми реалізації публічного адміністрування досі не стали предметом детального дослідження в юридичній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певним аспектам теоретико-правового дослідження державної реєстрації приділялась увага науковців різних галузей знань. Серед вчених-адміністративістів, які займалися дослідженням цієї проблематики, можна відзначити роботи таких науковців як: В. Авер'янов, О. Андрійко, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, В. Вишняков, В. Галунько, А. Головач, І. Голосніченко, І. Задоя, С. Ківалов, В. Колпаков, Ю. Тихомиров, О. Шмалій, М. Шульга та ін.

Враховуючи динамічність адміністративного законодавства, а також досить швидкі темпи розвитку та реформування адміністративного

права, багато наукових положень частково втратили свою актуальність. Таким чином, цілком обґрунтовано можна говорити про те, що сьогодні необхідним стає системне і фундаментальне дослідження теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних з адміністративно-правовим забезпеченням державної реєстрації на основі новітніх теоретико-правових засад.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є виділення принципів, стадій та визначення специфіки адміністративної процедури державної реєстрації в Україні.

Виклад основного матеріалу. У складній структурі позитивного управлінського процесу важливе місце займають реєстраційні процедури. Щоб оцінити їх значимість в адміністративно-правовому регулюванні, необхідно зупинитися на змістовній характеристиці самої реєстраційної процедури, яка включає в себе такі елементи, як цілі реєстраційних процедур, їх правова регламентація, принципи і стадії реалізації.

Відповіді на ці питання ускладнені принаймні двома обставинами:

1) відсутністю на державному рівні нормативного акту, що визначає основні засади і загальні правила здійснення адміністративних процедур, адже Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX набирає чинності лише 15 грудня 2023 року [10];

2) різними підходами до визначення поняття державної реєстрації в доктрині адміністративного права.

У юридичній літературі різноманітність думок з приводу сутності державної реєстрації є досить значною. Відомою є точка зору, згідно з якою державна реєстрація є одним з різновидів дозвільної системи [4]. З таким твердженням навряд чи можна повністю погодитися. Звичайно, не можна заперечувати наявності в реєстраційних процедурах певних елементів дозвільної системи. Але все-таки державна реєстрація в своїй основі має не дозвільний, а повідомний характер. І такий висновок випливає незалежно від того, чи йде мова про добровільну або обов'язкову реєстрацію. Тому більш вірною нам видається позиція О. Кузьменко, яка, незважаючи на деяку схожість державної реєстрації з дозвільною системою, розглядає їх як «два різні способи, що належать до різних методів адміністративного впливу» [7].

Характеристику державної реєстрації як одного з методів державного управління зазначає і О. Миколенко [9].

Відомо визначення державної реєстрації і як одного з видів діяльності з надання державних послуг. Подібна характеристика особливо поширена в ситуації, коли мова йде про реєстрацію суб'єктів підприємництва. Логіка міркувань про визнання державної реєстрації як державної послуги така: орган реєстрації (державний реєстратор) одночасно із винесенням рішення про державну реєстрацію зобов'язаний внести інформацію про суб'єктів підприємництва до відповідних реєстрів, відомості з яких можуть бути затребувані будь-якою зацікавленою особою. Виконуючи обов'язок надати запитувані відомості у вигляді відповідних виписок з Єдиного державного реєстру або їх копій у встановлений законом термін, орган реєстрації надає тим самим державну послугу [1].

Під державною послугою у юридичній літературі розуміється діяльність з реалізації функцій органів виконавчої влади, здійснювана за запитами заявників в межах встановлених нормативними актами повноважень цих органів. Однак необхідно зауважити, що саме таке формулювання державної послуги видається невдалим через можливість занадто широкого її трактування. Крім того, імперативна вимога державної реєстрації для юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, порушення якої до того ж тягне застосування заходів адміністративної відповідальності, навряд чи підпадає під визначення державної послуги. Слід також зауважити, що виконання органом реєстрації (державним реєстратором) інформаційних обов'язків перед особами, які запитують відомості з відповідних реєстрів, виходить за рамки самих реєстраційних відносин. Останні, виникаючи в момент звернення заявника про державну реєстрацію, припиняються в момент прийняття публічним органом рішення про державну реєстрацію або рішення про відмову в державній реєстрації [3].

Сукупність норм, що регламентують діяльність з державної реєстрації, утворюють самостійний правовий інститут державної реєстрації. Причому цей інститут, на нашу думку, має

бути охарактеризований не як міжгалузевий, комплексний, а як суто адміністративно-правовий, що містить норми лише адміністративно-правової належності.

Що дозволяє зробити такий висновок? По-перше, цільове призначення норм цього інституту полягає в забезпеченні налагодження організаційних, управлінських відносин між державою і громадянами (їх об'єднаннями), між державою і бізнесом, між державою і суб'єктами господарювання. По-друге, обов'язковим суб'єктом реєстраційних відносин є орган виконавчої влади, що є характерним саме для адміністративно-правових відносин. По-третє, державна реєстрація визначається в якості однієї з процесуальних форм реалізації контролю і нагляду як управлінської функції. По-четверте, здійснення державної реєстрації регулюється нормами адміністративно-процесуального права.

Як заперечення щодо суто адміністративно-правового характеру інституту державної реєстрації іноді наводиться такий аргумент, як присутність норм про державну реєстрацію в Цивільному кодексі України та Господарському кодексі України. Однак сама наявність таких норм не змінює галузеву природу цих норм. Тут можна говорити про своєрідне «десантування» норм адміністративного права в цивільне та господарське законодавство, обумовлене системоутворюючою роллю самого адміністративного права як однієї з базових галузей української правової системи [2].

Адміністративно-правовій характеристиці правового інституту державної реєстрації не суперечить і та обставина, що сам акт державної реєстрації, будучи підсумком адміністративних відносин, одночасно виступає в якості юридичного факту, що породжує, змінює або припиняє правовідносини іншої правової природи як в публічно-правовій, так і в приватно-правовій сферах. В цьому відношенні цікавим є висловлювання Н. Мариняк щодо того, що в деяких інститутах (як приклад був наведений конкретно акт публічної реєстрації) публічне і приватне право є нерозривними, утворюють єдину конструкцію, оскільки без публічного акту не може виникнути приватне право [8].

Державна реєстрація має правовстановлююче значення. Вона пов'язана з отриманням суб'єктом конкретного правового статусу, без якого в подальшому неможливе вчинення ним юридично значущих дій. Так, наприклад, тільки з моменту державної реєстрації виникає правоздатність юридичних осіб, приватних осіб-підприємців, політичних партій, громадських організацій [2].

Реєстрація являє собою акт офіційного визнання законності вчинених дій, що викликають юридичні наслідки. Тому акт державної реєстрації є безперечним доказом існування зареєстрованого права громадянина або організації.

Необхідно відзначити також облікову (статистичну) складову багатьох видів державної реєстрації. Як приклади можна назвати реєстрацію фізичних осіб-підприємців, реєстрацію громадян України за місцем проживання та місцем перебування, реєстрацію в службах зайнятості осіб, які не мають роботи, реєстрацію транспортних засобів, реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. У цих випадках реєстрація являє собою джерело отримання статистичних відомостей для їх подальшого використання при виборі найбільш ефективних заходів державного регулювання в конкретних областях і сферах суспільних відносин.

На основі аналізу чинних нормативних актів, що становлять правовий інститут державної реєстрації, можна зробити висновок про те, що державна реєстрація має на меті закріпити правовий статус фізичної або юридичної особи, підтвердити факти існування певних об'єктів та їх приналежність, а також забезпечити можливість здійснення подальшого державного контролю за законністю діяльності зареєстрованих осіб та легітимного використання ними зареєстрованих прав та об'єктів. Сама реєстрація являє собою сукупність послідовних дій (стадій), що здійснюються органом реєстрації (державним реєстратором), спрямованих на досягнення цілей такої реєстрації. Процесуальною формою здійснення цієї діяльності є реєстраційні процедури.

Важливим аспектом розглянутої теми є характеристика принципів реалізації реєстраційних процедур. Аналіз чинного законодавства та практики роботи реєстраційних органів дозволяє виділити дві групи таких принципів:

– основоположні (загальні), що є властивими будь-якому виду процесуальної діяльності;

– спеціальні, що є властивими лише конкретному виду процесуальних процедур.

У числі основоположних (загальних) принципів в першу чергу необхідно назвати принцип законності, закріплений у ч. 2 ст. 19 Конституції України [6], і принцип захисту прав і законних інтересів громадян при здійсненні процедурної діяльності, що реалізується з урахуванням кореляції публічних і приватних інтересів, який випливає з ст. 55 Конституції України [6].

Серед спеціальних принципів слід особливо відзначити такі принципи, як:

– необхідність досягнення оптимального обсягу (з позицій кількості та якості) нормативної регламентації реєстраційних процедур;

– заборона зловживання правом з боку органів реєстрації (державних реєстраторів);

– неупередженість, обґрунтованість і справедливість розгляду реєстраційної справи;

– оперативність і економічність реєстраційної процедури.

Коротко зупинимося на тому, в чому конкретно повинна проявлятися реалізація цих принципів в нормотворчій і правозастосовній діяльності, що пов'язана з державною реєстрацією.

Щодо принципу необхідності досягнення оптимального обсягу нормативної регламентації реєстраційних процедур зазначимо, що цей принцип може бути розкритий з позицій загального принципу оцінки регуляторного впливу, який тільки нещодавно почав впроваджуватися в українську нормотворчу практику. Стосовно до реєстраційних процедур важливо уникати як надмірності реєстраційного регулювання, так і «недорегулювання» пробільності реєстраційних відносин. І перша, і друга ситуації можуть спричинити небажані негативні наслідки і бути причиною корупційної поведінки обох сторін. Потрібно виходити із загального посилу про те, що тільки достатня і розумна процесуалізація діяльності державного апарату (в нашому випадку – реєстраційних органів) дозволить зменшити простори адміністративного розсуду і зробити роботу реєстраційної системи відкритою і зрозумілою для суспільства, а також бути необтяжливою для нього.

Принцип заборони зловживанням правом з боку органу реєстрації (державного реєстратора) означає, що відповідні органи (особи) повинні:

– діяти виключно в межах наданих їм законодавчих повноважень та відповідно до тих цілей і завдань, заради яких запроваджено конкретну реєстраційну процедуру;

– не допускати обтяження зацікавлених у державній реєстрації осіб обов'язками, не передбаченими законодавством.

Реалізація принципу неупередженості, обґрунтованості і справедливості рішень органів реєстрації (державних реєстраторів) означає виключення з практики таких органів (осіб) нерівного підходу до оцінки одних і тих самих обставин справи в однакових ситуаціях з одночасним неухильним виконанням обов'язку всебічно досліджувати всі, що мають значення для законного вирішення справи, обставини. Тут потрібно акцентувати увагу на тому, що державний реєстратор при подачі заявником документів на державну реєстрацію повинен виходити з презумпції їх достовірності та достатності.

Принцип оперативності і економічності передбачає реалізацію державним реєстратором своїх повноважень в досить короткі терміни і з розумним витрачанням фінансових коштів.

З точки зору своєї внутрішньої структури реєстраційні процедури мають ознаки циклічності, що дозволяє виділити кілька їх стадій.

Питання про кількість, найменування та сутність стадій реєстраційної процедури вирішується в юридичній літературі по-різному.

В. Тимощук, наприклад, вважає, що таких стадій чотири:

– порушення реєстраційного провадження (в нашій термінології – процедури);

– розгляд реєстраційної справи;

– прийняття рішення по реєстраційній справі;

– виконання винесеного у справі рішення [12].

О. Кузьменко теж виділяє чотири стадії, але дає їм інші найменування і використовує інші критерії виділення. В результаті до стадій реєстраційної процедури їм віднесені:

– порушення реєстраційної справи;

– попередня перевірка поданих для реєстрації документів;

– прийняття рішення та його юридичне оформлення;

– оскарження прийнятого у реєстраційній справі рішення [7].

На нашу думку, в реєстраційних процедурах можна виділити усього дві стадії:

– порушення реєстраційної справи;

– розгляд справи і прийняття рішення з його юридичним оформленням.

Що стосується стадії виконання, то невключення її в число стадій реєстраційної процедури обумовлюється тією обставиною, що самі рішення про державну реєстрацію або про відмову в такій об'єктивно не вимагають примусового виконання.

Відмова у визнанні самостійною стадією реєстраційної процедури стадії оскарження рішень реєстраційних органів ні в якому разі не означає того, що ці рішення взагалі не підлягають оскарженню. Безумовно, така можливість законодавством презюмується. Але розгляд таких скарг, з нашої точки зору, проходить вже не в рамках реєстраційної процедури, а в рамках провадження, іменованого адміністративно-юрисдикційним. При оскарженні реєстраційна справа перетворюється в юридичний конфлікт. Вирішувати його можуть уповноважені органи виконавчої влади, що не належать до кола реєстраційних органів, а також суди. Сам порядок розгляду скарг регламентується спеціальним законодавством про звернення або законодавством про адміністративне судочинство [5].

Якщо говорити про інші специфічні ознаки реєстраційних процедур, на відміну від адміністративно-юрисдикційного провадження, то ця специфіка проявляється в наступному:

– поведінці учасників адміністративно-реєстраційних відносин правова оцінка, як правило, не дається;

– заходи державного примусу за результатами вирішення реєстраційної справи не застосовуються;

– метою розгляду справи є задоволення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, які звернулися за вирішенням конкретної реєстраційної справи (наприклад, реєстрації та за місцем проживання, реєстрації прав на нерухомість тощо);

– індивідуальні справи, що вирішуються у формі реєстраційної процедури, виникають тільки з ініціативи фізичних та юридичних осіб, що звернулися із відповідною метою;

– владною стороною у вирішенні реєстраційної справи є орган виконавчої влади (або його посадова особа), який виступає не в ролі арбітра, а в ролі організатора адміністративної діяльності.

Чинні нормативні акти передбачають диференційоване регулювання державної реєстрації в залежності від відмінностей в об'єктах самої реєстрації та конкретних цілей її реалізації [10; 11]. Аналіз чинного законодавства дозволяє зафіксувати більше десятка нормативних актів, що регламентують різні види реєстраційних проваджень. Незважаючи на значний масив норм адміністративно-реєстраційного характеру, в цілому регулювання реєстраційної діяльності є неповним, в ряді випадків колізійним і вимагає подальшої уніфікації і систематизації. Які можуть бути варіанти такої роботи?

Навряд чи була б продуктивною приваблива на перший погляд ідея концентрації норм, що регламентують всю реєстраційну діяльність, в одному нормативному акті. Занадто великим є розмаїття самих видів державної реєстрації, яке об'єктивно не вкладається в прокрустове ложе одного закону. Специфіка різних видів державної реєстрації з більшою користю для практики повинна, з нашої точки зору, знаходити своє відображення в окремих законах, присвячених конкретному виду реєстрації. Проте наявні загальні принципи, властиві всім видам державної реєстрації, також повинні знайти своє законодавче закріплення. Йдеться, в першу чергу, про необхідність єдиного поняття державної реєстрації, яке в даний час є відсутнім, про розробку єдиних принципів здійснення реєстраційної діяльності, про створення єдиного реєстру самих видів державної реєстрації. Встановлення загальних правил реалізації реєстраційних повноважень органів виконавчої влади могли б посилити існуючі гарантії від адміністративних зловживань у різних сферах суспільного життя. На основі цієї правової аксіоми повинна бути продовжена робота по більш активному впровадженню у дію Закону України «Про адміністративну процедуру».

Висновки. Аналіз чинного законодавства та практики роботи реєстраційних органів дозволяє виділити дві групи принципів реалізації процедури державної реєстрації: основоположні (загальні), що є властивими будь-якому

виду процесуальної діяльності; спеціальні, що є властивими лише конкретному виду процесуальних процедур. У числі основоположних (загальних) принципів в першу чергу необхідно назвати принцип законності та принцип захисту прав і законних інтересів громадян при здійсненні процедурної діяльності, що реалізується з урахуванням кореляції публічних і приватних інтересів. Серед спеціальних принципів слід особливо відзначити такі принципи, як: необхідність досягнення оптимального обсягу (з позицій кількості та якості) нормативної регламентації реєстраційних процедур; заборона зловживання правом з боку органів реєстрації (державних реєстраторів); неупередженість, обґрунтованість і справедливість розгляду реєстраційної справи; оперативність і економічність реєстраційної процедури. У процедурі державної реєстрації можна виділити дві стадії: порушення реєстраційної справи; розгляд справи і прийняття рішення з його юридичним оформленням. Специфіка державної реєстрації як адміністративної процедури проявляється в наступному: поведінці учасників адміністративно-реєстраційних відносин правова оцінка, як правило, не дається; заходи державного примусу за результатами вирішення реєстраційної справи не застосовуються; метою розгляду справи є задоволення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, які звернулися за вирішенням конкретної реєстраційної справи (наприклад, реєстрації та за місцем проживання, реєстрації прав на нерухомість тощо); індивідуальні справи, що вирішуються у формі реєстраційної процедури, виникають тільки з ініціативи фізичних та юридичних осіб, що звернулися із відповідною метою; владною стороною у вирішенні реєстраційної справи є орган виконавчої влади (або його посадова особа), який виступає не в ролі арбітра, а в ролі організатора адміністративної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2 т. Т. 1 :Загальне адміністративне право / В. В. Галунько та ін. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2017. 320 с.

2. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

3. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Л. С. Гулак і інші. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2019. 504 с.

4. Голосніченко І.П. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ, 1997. 448 с.

5. Грицяк І. А. Публічне управління в Україні: становлення за європейськими стандартами. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління.* 2010. № 2. С. 5–11.

6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 No254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

7. Кузьменко О.В. Процесуальні категорії адміністративного права : монографія. Львів : «Національна академія внутрішніх справ», 2004. 232 с.

8. Мариняк Н. М. Діяльність органів публічної влади у сфері надання електронних адміністративних послуг. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2020. № 4, vol. 2. P. 174–181.

9. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків, Одиссей 2010. 336 с.

10. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 10.08.2022).

11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text (дата звернення: 09.08.2022).

12. Тимощук В. П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. *Зарубіжний досвід і пропозиції для України*. Київ : Факт, 2003. 496 с.